

УКРАЇНСЬКА МУЗИЧНА КУЛЬТУРА: ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ СТУДІЇ

УДК 783.65:(78.072.2+781.2)

DOI: 10.31318/2522-4190.2025.144.347573

Зосім О. Л.

Зосім Ольга Леонідівна — доктор мистецтвознавства, професор, професор Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7546-094X>

olgazosim70@gmail.com

© Зосім О. Л., 2025

БОГОГЛАСНИКОВА ПІСНЯ «ЄГДА ДУША ОТ ТЃЛА РАЗЛУЧАЄТЬСЯ»: ДЖЕРЕЛОЗНАВЧО-ТЕКСТОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

У статті здійснено джерелознавчо-текстологічний аналіз пісні «Єгда душа от тѣла разлучається», яка увійшла до четвертої частини почаївського Богогласника (1790–1791). Вона є класичним зразком української духовної піснетворчості, де органічно поєдналися східнохристиянські та західнохристиянські церковні традиції. Її текст відсилає не лише до української барокової поезії з мотивами *temento mori* та *vanitas vanitatum*, а й до церковної гімнографії. Інципіт пісні взято з тексту канону, що входить до *Чину на відхід душі (Ακολουθία εἰς Ψυχωραγωγία)*, а її зміст сконцентровано на ключових моментах гімнографічного першоджерела, однак зменшено вагу молитовно-благального елементу та посилено морально-повчальну спрямованість. Твір є текстово-мелодичною контрафактурою пісні «Уже ты лишаюся, сладкое чадо», яка є адаптованим перекладом польської пісні-планкту «Już Cię żegnam, najmiłszy Synu Jezusie». У процесі побутування в рукописних співаниках текст пісні «Єгда душа от тѣла разлучається» не зазнав суттєвих змін. При підготовці твору до друку редактори Богогласника зробили його літературну редакцію, яка не торкнулася змісту та формальних ознак, однак ці зміни дозволяють чітко відокремити добогогласникову та побоогогласникову версії тексту. Аналіз мелодичних варіантів із рукопису середини XVIII століття та Богогласника показав спорідненість мелодій пісень «Уже ты лишаюся, сладкое чадо» та «Єгда душа от тѣла разлучається», а також виявив мелодичні трансформації, що виникли у процесі побутування, в яких ми спостерігаємо тенденцію до максимального уподібнення контрастних частин мелодії оригіналу. У версії пісні «Єгда душа от тѣла разлучається» з Богогласника ми бачимо не лише згладження контрастів, а й наближення її до звучання української церковної монодії, тим самим більш тісно пов'язуючи її з текстом, який спирається на східнохристиянську церковну гімнографію.

Ключові слова: європейське та українське музичне мистецтво XVII–XVIII століть, духовна пісня, східнохристиянська гімнографія, рукописні співаники, Богогласник, музичне джерелознавство, музична текстологія, музичний жанр.

Вступ. Духовнопісенна творчість у Новий час відігравала важливу роль у формуванні християнського світогляду та конфесійної ідентичності, виступаючи засобом народної катехизації. Поява друкованих співаників, у тому числі почаївського Богогласника (1790–1791), зіграла вирішальну роль у кодифікації українського духовнопісенного репертуару, який до того поширювався у рукописах. Зібрання та уніфікація текстів, що створювалися протягом тривалого часу в різних конфесійних середовищах, дозволило сформувати пісенний канон, у якому органічно сполучалися християнська догматика та українська ментальність. Із великого масиву богогласникових пісень особливу увагу привертають твори його четвертої частини, яка не пов'язана з церковним календарем. Вона є різноманітною за тематикою, але, подібно до європейських канціоналів доби бароко, традиційно завершувалася піснями про смерть та останні речі. Духовнопісенні твори, в яких провідною темою була людська душа на порозі вічності, слугували потужним інструментом для морального повчання вірян.

Серед богогласникових творів одним із найпопулярніших є «Єгда душа от тѣла разлучається». Ця пісня, присвячена центральній есхатологічній події — моменту розлучення душі з тілом та приватному суду, є не лише літературним твором, а й важливим джерелом для розуміння людиною доби бароко християнської сотеріології. Вона була відома українським вірянам до виходу Богогласника завдяки поширенню у рукописних співаниках. Завдяки своїй теологічній, літературній та музичній цінності пісня потрапила до першого українського канціонала, яким є почаївське видання, і завдяки цьому стала частиною національного духовнопісенного канону. Цей твір привертав увагу науковців, однак далеко не всі аспекти потрапляли в поле зору дослідників, передусім його зв'язки зі східнохристиянською церковною гімнографією та західноєвропейською духовнопісенною творчістю. Попри те, що обидва напрями сьогодні активно вивчаються українськими та зарубіжними науковцями, пісня «Єгда душа от тѣла разлучається» не розглядалася з цих позицій.

Аналіз останніх досліджень. Пісня «Єгда душа от тѣла разлучається» неодноразово згадується у працях, присвячених українській духовній пісенності та Богогласнику. Її бібліографія, що включає характеристику твору та публікацію джерел і текстів пісень, міститься у працях Ю. Яворського [Яворский, 1934, с. 29], критичних виданнях почаївського Богогласника [Bogoglasnik Pěsni blagovějnyia, 2016, с. 295] та рукописного Супрасльського богогласника [Die Liederhandschrift F 19-233 (15), 2000, с. 457] у розділах, присвячених цьому твору.

Знайомство з розвідками науковців, де згадується пісня «Єгда душа от тѣла разлучається», виявило майже повну однастайність у поглядах — а саме її інтерпретацію як твору, що має українське походження. Це не викликає подиву, адже працюючи із богогласниковою версією пісні, не можна не побачити близькість її мелодії (яка здебільшого рухається поступово, без стрибків) із сакральною монодією східнохристиянської церковної традиції. Дослідники, які аналізували рукописний варіант, де твір був записаний у триголосній фактурі, вказували або на спорідненість з польськими духовними піснями (однак без посилення на конкретний твір [Финдейзен, 1929, с. 191–192]), або ж відзначали близькість із італійською танцювальною практикою XVI століття, оскільки у творі поєднується чотиридольна повільна павана з більш швидкою тридольною гальярдою [Кудрик, 1995, с. 25].

На зв'язок пісні «Єгда душа от тѣла разлучається» з польською пісенністю ми звернули увагу в кандидатській дисертації [Зосім, 2004, с. 21, 22, 68, 174] та у монографії [Зосім, 2009, с. 16, 25, 82, 145]. Зазначено, що мелодія твору не є оригінальною,

а базується на видозмінений, але цілком впізнаваній мелодії пісні «Уже ты лишаюся, сладкое чадо», яка є адаптованим перекладом польського планкта «Юж цѣ жегнамъ, наймилший Сыну Езусѣ» («Już Cię żegnam, najmiłszy Synu Jezusie»). Однак це спостереження так і залишилося на маргінесі основного наративу, як цікавий приклад створення нового тексту до популярної пісні, що прийшла з польського репертуару.

Більш детальне знайомство із твором «Єгда душа от тѣла разлучається» показало, що він пройшов довгий шлях від польського першоджерела до кодифікованої богогласникової версії. З одного боку, ця пісня мало чим відрізнялася від багатьох адаптованих духовнопісенних творів з європейського репертуару, з іншого, вона є унікальною. Її унікальність полягає у швидкості й органічності включення до українського репертуару, бо, на відміну від багатьох інших духовнопісенних творів, «Єгда душа от тѣла разлучається» ніколи не сприймалася як запозичення. Тому індивідуальна траєкторія пісні «Єгда душа от тѣла разлучається» потребує детального розгляду, зокрема її шлях від моменту появи перших рукописних версій до кодифікації.

Мета статті — здійснити комплексне дослідження пісні «Єгда душа от тѣла разлучається» в її історичному шляху від першоджерела до кодифікованої версії у Богогласнику.

Наукова новизна статті полягає в тому, що в результаті комплексного дослідження пісні «Єгда душа от тѣла разлучається» на основі вивчення її різних версій та детального аналізу вербальної й музичної складових було встановлено джерело інспірації автора тексту, окреслено шлях твору від рукописних співаників до Богогласника, відзначено трансформації, що відбулися в тексті та мелодії у процесі побутування, а також запропоновано підходи до виконавської інтерпретації.

Методологічним підґрунтям статті стали джерелознавчо-текстологічний, історико-культурний, аналітичний, компаративний та евристичний методи, які дали можливість комплексно розглянути різні версії пісні «Єгда душа от тѣла разлучається» та прослідкувати її текстово-мелодичні трансформації в історичній динаміці.

Результати дослідження. Пісня «Єгда душа от тѣла разлучається» увійшла до четвертої частини почаївського Богогласника, в якій представлено пісенні твори, не пов'язані з літургічним календарем, що репрезентують різні аспекти християнського буття, в тому числі пісні про смерть та вічне життя. Перше видання Богогласника (1790–1791) містить вісім пісень про смерть, з них одна латиномовна з польським перекладом («Moriendum, Hoc est certum», № 228, «Umrzeć trzeba, rzecz to pewna», № 229), дві польськомовні («Postrzeż się z rozumu obrany», № 230; «A.a.a. Przyjdzie godzina», № 231), п'ять пісень староукраїнською мовою («Помысли чоловіче прегоркій часъ смерти», № 232; «Ахъ! Смотри кто живъ», № 233; «Востани о душе», № 234; «Єгда душа от тѣла разлучається», № 235; «Кажуть люде, же я умру», № 236), а також п'ять пісень, присвячених іншим останнім речам («Помяните, помолитесь ко Господу», № 237; «Два рази слѣпъ», № 238; «Ахъ пора приходить, треба умирати», № 239; «Тлить боязнь сердце», № 240; «Памятайте Хрістіане», № 241). Пісня «Єгда душа от тѣла разлучається» входить до блоку україномовних творів, а тому сприймається як така, що має українську генезу. Втім, її детальне вивчення показало, що українська складова в ній не є єдиною.

Пісні про смерть у барокову добу зазвичай завершували європейські католицькі канціонали, і Богогласник, підготовлений до друку монахами-василіанами, не був винятком. На противагу репертуару перших трьох частин видання, організованим відповідно до літургічного календаря, пісні четвертої частини не прив'язані до

нього. Їхні тексти, на відміну від господських і богородичних пісень, не завжди відсилали до біблійної поезії та церковної гімнографії. Твори морально-повчальні, молитовні, благальні, у тому числі пісні про смерть та останні речі, були значно ближчі до української барокової поезії, в якій переважали мотиви марноти світу, швидкоплинності земного життя, необхідності покаяння перед смертю тощо. Догматичний компонент був підґрунтям основного наративу, однак на перший план виходив морально-повчальний. Для розуміння вірянами змісту пісень морально-повчальної та есхатологічної тематики редактори Богогласника прагнули не втручатися в їх мову, тому в них превалює староукраїнська, а не церковнослов'янська лексика.

Пісня «Єгда душа от тѣла разлучається» оповідає про людину, яка після смерті тіла через гріхи потрапляє до пекла. Цей твір є одним із нетипових прикладів, де автором використано текстовий інципіт із церковного джерела. Фраза «Єгда душа от тѣла разлучається» майже точно збігається з текстом першого тропаря восьмої пісні «Канону молебного до Господа Ісуса Христа і Пречистої Богородиці, Матері Господньої, на розлучення душі з тілом»¹, що має такий текст: «Як людинолюбна Мати Бога Людинолюбця тихим і милостивим оком поглянь, коли з тілом душа моя розлучатиметься, щоб я повіки славив Тебе, Свята Богородице». Втім, цей канон не єдиний, що читається або співається в один із найдраматичніших моментів життя людини. В українському Требнику є ще один канон, який входить до складу чинопослідування у момент смерті людини — «Чин при розлученні душі з тілом, коли людина довго страждає»². Саме з останнім текстом ми бачимо більшу змістовну спорідненість пісні «Єгда душа от тѣла разлучається». Зупинимось на цьому детальніше. Для порівняння звернемося не лише до українського тексту, а і його грецького першоджерела. Грецький текст канону знаходимо у популярному виданні XVIII століття Ж. Гоара «Euchologion sive Rituale Graecorum» [Euchologion, 1730, p. 585–587]. Його авторство часто приписують Андрію Критському. Богослужіння має назву *Ἀκολουθία εἰς Ψυχόρραυοντα* (в латинській версії — *Officium agentis animam*), що можна передати як *Чин на відхід душі*. Назва чину є універсальною, тому у перекладах, в тому числі й українському, зазвичай деталізують його зміст³.

У каноні мотив розставання душі з тілом є одним із провідних, адже основний його наратив — благання грішника про Божу милість після смерті. Тому ключова фраза, яка стала інципітом духовної пісні, у перефразованому вигляді трапляється у тексті канону неодноразово: «бо немилостиво душа моя з тілом розлучається» («ἀσυνπλαθῶς γάρ μου ἡ ψυχὴ ἐκ τοῦ σώματος χωρίζεται») (піснь 4), «ось нині розлучається хвороблива душа з окаянним моїм тілом» («ἰδοὺ νῦν χωρίζεται μετ' ὀδύνης ἡ ψυχὴ ἐκ τοῦ δεινοῦ μου σώματος») (піснь 6), «люто відділили від тіла окаянну мою душу» («ἰδοὺ σῦραντες ἀλέσασαν τοῦ σώματος δεινῶς ἄφνω ἀθλίαν ψυχὴν») (піснь 7). Окрім безпосередніх збігів, канон і пісню єднають мотиви нападу злих духів після смерті людини, що грішила, звертання до янголів із проханням про заступництво, ставлення до тіла грішника як тлінного та недостойного поваги, завершення твору благанням про недопущення такого кінця для душі людини. Обидва наративи є від-

¹ Текст канону подано за електронною версією українського Требника: <https://pravoslav.ks.ua/service-book/departure-canon/>.

² Текст чину подано за електронною версією українського Требника: <https://pravoslav.ks.ua/service-book/agonu/>.

³ Для зручності другий наведений канон виокремлюємо за початковою фразою його першої пісні «Прийдіть, зберіться всі» («Δεῦτε συνάχθητε πάντες»).

мінними, адже призначення творів різне: у каноні переважають молитовно-благальні мотиви, у пісні — морально-повчальні. Проте, безумовно, остання була інспірована каноном, про що свідчать відсилання до його тексту у фразі, що стала інципітом пісні, та загальна логіка оповіді.

У почаївському Богогласнику твір «Єгда душа от тѣла разлучається» є анонімним. Ю. Медведик зазначає, що її автором є Євстафій (Євстапій), творець пісні «Єлеон гора свѣтится», що увійшла до Богогласника (№ 58), а також пісенних творів, що зафіксовані лише в рукописах («Євстафіє, кто ісповість чудеса» та «Єдину радість миру являєт»). Піснетворець жив і творив у першій половині — середині XVIII століття [Медведик, 2015, с. 436]. У коментарях до критичного видання Богогласника дослідник вказує на авторство Євстафія більш обережно, зазначаючи, що пісня, можливо, містить акровірш з іменем автора у такій формі: ЄВТТАП Т. [ЄВСТАПІЙ Т.] [Bogoglasnik Pěsni blagogovějnyia, 2016, s. 295]. Оскільки в іншій богогласниковій пісні «Єлеон гора нынѣ свѣтится» акровірш передає ім'я Євстафія абсолютно точно, тоді як у творі «Єгда душа от тѣла разлучається» воно не є очевидним, авторство Євстафія малоімовірне, особливо враховуючи те, що пісня в численних рукописах не зазнавала суттєвих трансформацій, а її текст був добре збережений. Але якщо ім'я автора наразі залишається під питанням, то беззаперечним є факт створення пісні у XVIII столітті. Ю. Медведик вказує на рукопис із колекції М. Фіндейзена, переписаний до 1710 року, як на найдавніший. Також дослідник зазначає, що пісню «Єгда душа от тѣла разлучається» відповідно до запису в Кам'янському богогласнику співали на тон «От востока восія» [Bogoglasnik Pěsni blagogovějnyia, 2016, s. 295].

Зупинимося на цьому більш детально. Рукопис, який отримав назву Кам'янського богогласника, сьогодні зберігається у фонді Івана Франка з Інституту літератури імені Тараса Шевченка Національної академії наук України під шифром 4784. Він походить із села Кам'яне Грибівського повіту, що на Західній Галичині (нині Польща), і був переписаний 1734 року. У рукопису, де пісня «Єгда душа от тѣла разлучається» записана під № 85, читаємо вказівку, де зазначено зміст і час, коли її треба співати відповідно до церковного календаря, а також на який тон: «в субботу мясопустную пѣснь 1 о разлученіи души от тѣла, под «От востока восія» [Франко, 1981, с. 344]¹. Вказівки переписувачів щодо змісту пісні «Єгда душа от тѣла разлучається» розглянемо нижче, спочатку сконцентруємося на пісенному творі, який позначено як її тон — «От востока восія».

Іван Франко подає лише опис співаника, самі тексти в його розвідці відсутні. Пісня «От востока восія» опублікована у роботі Михайла Грушевського [Грушевський, 1897, с. 61–62]. Для порівняння наведемо перші строфи обох пісень — «Єгда душа от тѣла разлучається» (за Богогласником) та «От востока восія» (за публікацією М. Грушевського):

Єгда душа от тѣла (2) разлучається,
 Страхъ великій видящи (2) ужасається.
 Забываетъ родители, жену, дѣти, приятели, вся собранія.
 Не помнитъ и о мешканю, в тяжком смутку, и вздыханю от разстанія.

¹ Відразу ж за нею йде переклад знаменитої секвенції «Dies irae» — «Ден гнѣву, ден лютьбѣдѣ», позначений як «Пѣснь 2. Прошеніє за мертвыя» [Франко, 1981, с. 344], таким чином вписуючи цей твір, який є піснеспівом заупокійної служби (Requiem), до східнохристиянської церковної традиції.

От востока восія (2) звѣзда ясная,
И повстанеть человекъ (2) от Израѣля.
Валаамъ то прор(о)ковал, ясну звѣзду показовал, – днес восияетъ (2),
Що ся teraz выполняет, ясно свѣту откривает, с(о)лнце сияетъ (2)¹.

Очевидною є ідентичність строфіки обох пісень — індивідуалізована і така, що не має аналогів. Важко уявити, що ця строфа, яка є нетиповою, могла мати кілька різних мелодичних версій. Зазначимо, що ані «Єгда душа от тѣла разлучается», ані «От востока восія» не були оригінальними текстами для цієї мелодії, про що детально поговоримо нижче, але, безумовно, першою з наведених була створена пісня «Єгда душа от тѣла разлучается». Вказівка у цьому рукопису співати на «тон» робить її вторинною по відношенню до тексту «От востока восія». Те, що різдвяна пісня співалася на мелодію пісні про смерть, на перший погляд, неочікувано, однак особливості мелодії уможливають її використання не лише у творах скорботного змісту.

Як зазначалося, пісня «Єгда душа от тѣла разлучается» увійшла до четвертої частини Богогласника, яка не є календарною. У рукописах вона також записувалася поза літургічним календарем, і рукописний Кам'янський богогласник, де вказано, що вона мала виконуватися «в субботу мясопустную», є скоріше винятком, ніж правилом. Як репертуарний твір підготовчого періоду Великого посту її можна трактувати у рукописному Супрасльському богогласнику середини XVIII століття [Die Liederhandschrift F 19-233 (15), 2000, с. 452, 456], де вона входить до циклу пісень про Страшний Суд². І хоча прямого приурочення пісень до передпісного періоду у збірнику немає, цей розлогий цикл розташовано між різдвяними і великопісними піснями, тож його цілком коректно розглядати як частину календарного, подібно до Кам'янського богогласника. Проте в більшості рукописів «Єгда душа от тѣла разлучается» фіксувалася як пісня, що не пов'язана з церковним календарем, і саме ця традиція була закріплена у почаївському Богогласнику.

Значно різноманітнішими були вказівки, що окреслювали її зміст. У почаївському Богогласнику вона входить до циклу пісень про смерть (*Пѣснь з о смерти*). Однак у рукописах такий варіант не був найпоширенішим. Наведемо кілька прикладів із різних рукописів, базуючись на публікаціях тексту пісні та опису співаників, здійснених різними дослідниками. Досить часто в рукописних пісенниках її позначають як пісню про смерть (*Пѣснь о смерти*) [Возняк, 1913, с. 136; Медведик, 2015, с. 369; Яворский, 1909, с. 26; Яворский, 1934, с. 109]. Але значно частіше її визначають як пісню про Страшний Суд: друга пісня з розділу *Пѣсни духовныя о страшномъ судѣ Хр(ис)товомъ* [Die Liederhandschrift F 19-233 (15), 2000, с. 452, 456], *Псалма о страшномъ судѣ* [Возняк, 1913, с. 106], *Пѣснь о страшномъ судѣ* [Возняк, 1913, с. 110; Возняк, 1914, с. 314], *Пѣснь о смерти и страшномъ судѣ* [Возняк, 1913, с. 140]; в останньому випадку ми бачимо поєднання теми смерті і Страшного Суду. Двічі твір позначено відповідно до змісту його інципітного рядка: *Пѣснь набожная, гди душа с тѣлом разлучается* [Возняк, 1913, с. 163], *Пѣснь 1 о разлученіи души от тѣла*

¹ Наведений текст не зовсім відповідає тому, що опублікував М. Грушевський. Нами було виправлено структуру першої строфи, яка у публікації науковця передана неточно, у наступних строфах оригінальна строфіка вже передана правильно.

² Передує цьому циклу переклад секвенції «Dies irae» — «День гнѣву, день прегоркихъ бидѣ» [Die Liederhandschrift F 19-233 (15), 2000, с. 449, 450], вказуючи на спільність репертуару та традицій, що склалися в українсько-білоруському унійному середовищі середини XVIII століття.

[Франко, 1981, с. 344]. Також знаходимо й інші позначення: *[Пѣснь] о митарствѣ* [Яворский, 1934, с. 29], *Пѣс(н) покайна* [Возняк, 1924, с. 183], *Пѣснь на актѣ жалобномъ* [Возняк, 1922, с. 136]. Остання назва апелює до грецького прототипу *Ἀκολουθία εἰς Ψυχorraγoῦντα* (*Чин на відхід душі*), хоча не є йому тотожною. Саме остання вказівка підтверджує версію про *Ἀκολουθία εἰς Ψυχorraγoῦντα* як прототип тексту пісні «Єгда душа от тѣла разлучается». Цілком коректним є позначення *[Пѣснь] о митарствѣ*, адже мотив митарства душі після смерті прописаний достатньо прозоро. Тракткування твору як покайного є менш доречним, оскільки ця тема розвинена набагато слабше. Найбільш відповідним змісту є визначення *Пѣснь о смерти и страшномъ судѣ*, оскільки в ній йдеться і про фізичну смерть, і про смерть духовну, а саме — покарання людини вічними муками у пеклі через відсутність добрих справ при житті. Укладачі Богогласника інтерпретували цей твір більш узагальнено, які пісню про смерть, цілком справедливо вважаючи, що мотив Страшного Суду в ній не є провідним.

Кодифікація пісні «Єгда душа от тѣла разлучается» укладачами Богогласника стосувалася не лише остаточного закріплення її теми, яка не збігається з пріоритетними в рукописній традиції, а й видозмінила її текст. Зауважимо, що ці зміни не є суттєвими, адже не вплинули ані на строфіку, ані на зміст, проте чітко розділили добогогласникову та побогогласникову версії. Наведемо обидва варіанти перших строф — рукописну із Супрасльського богогласника (за публікацією Д. Штерна [Die Liederhandschrift F 19-233 (15), 2000, с. 456]) та друковану з почаївського видання:

Єгда душа от тѣла (2) разлучается,
 Страхъ великій видячи (2) ужасается.
 Забываетъ пріятелей, отца, матку, жену, дѣтей и богатства.
 Не помнитъ южъ о мешканю, тяжкомъ жалю и стогнаню земнаго панства.

Єгда душа от тѣла (2) разлучается,
 Страхъ великій видящи (2) ужасается.
 Забываетъ родители, жену, дѣти, приятели, вся собранія.
 Не помнитъ и о мешканю, в тяжкомъ смутку, и вздыханю от разстанія.

Як бачимо, перша половина пісні була залишена без змін, у другій редактори дещо скоригували лексику, зменшивши вагу староукраїнської лексики на користь церковнослов'янської, при цьому в деяких місцях були змінені рими. Текстові трансформації — радше стилістичні, ніж змістовні — характерні для всієї пісні. Варіанти тексту були і в рукописах, їх можна прослідкувати у публікації Д. Штерна [Die Liederhandschrift F 19-233 (15), 2000, с. 457–458]). Для нас важливою є чітка межа між рукописними і богогласниковою версіями. Два наведені варіанти першої строфи пісні «Єгда душа от тѣла разлучается» засвідчують відмінності між українською рукописною традицією та едиційною.

Отже, текст пісні «Єгда душа от тѣла разлучается» є глибоко вкоріненим у східнохристиянську церковну традицію, він спирається на текст канону «Прийдіть, зберіться всі» з *Чину на відхід душі*, що виконується у момент смерті людини. Вільне трактування тексту і сюжету гімнографічного тексту, характерне для пісенної творчості доби бароко, не зменшує ваги церковного першоджерела. Також на текст пісні вплинула й українська барокова поезія з її тематикою марноти світу та есхатологічни-

ми мотивами. Тож текстова частина твору «Єгда душа от тѣла разлучається» цілком вписується в український контекст, що формувався на підґрунті східнохристиянської церковної традиції.

Мелодія пісні «Єгда душа от тѣла разлучається» має західноєвропейське походження. Її першоджерелом є польська пісня «Już Cię żegnają, najmiłszy Synu Jezusie», яка у вигляді кириличної транслітерації польського тексту «Юж цѣ жегнамъ, наймилший Сыну Езусъ» була зафіксована в рукописних співаниках, пов'язаних з монастирем у Новому Єрусалимі під Москвою. Та її творцями були православні вихідці з Речі Посполитої — українці і білоруси, які знайомили московитів із західним, передусім польським, духовнопісенним репертуаром.

Пісня «Юж цѣ жегнамъ, наймилший Сыну Езусъ» збереглася в численних рукописах. Наведемо її за співаником кінця XVII ст. (1680) з Російської національної бібліотеки (РНБ) в м. Санкт-Петербург (приклад 1).

Приклад 1.

Пісня «Юж цѣ жегнамъ, наймилший Сыну Езусъ»
(РНБ, ф. Погодіна, № 1974, арк. 35 зв. – 36 (1680))

Юж цѣ жег - намъ, най-мил-ший Сы-ну Е-зу - сѣ, Серд-ца ме-го од-хло - до, слич-ний Хрис-ту - сѣ.

Цо ж я поч - не так у-бо - га, гды цѣ тра - цю пер-ло дро - го з вѣл-ко жа - ло - бо.
Змѣ-нѣ-ли сѣ о-не сло - ва, пел-нась лас - ки бондзь здо - ва, Пань Е - зус то - бо.

Проте безпосереднім джерелом був не польський оригінал, а його церковнослов'янський переклад «Уже ты лишаюся, сладкоє чадо». Саме ця мелодія була взята автором тексту «Єгда душа от тѣла разлучається» за основу. Подаємо дві версії пісні «Уже ты лишаюся, сладкоє чадо»: одна з рукопису кінця XVII ст. (1680–1690-ті рр.), що знаходиться у Державному історичному музеї (ДІМ) в Москві (див. приклад 2), друга — з рукописного співаника середини XVIII ст. із зібрання Національної бібліотеки України імені В. Вернадського (НБУВ) (див. приклад 3).

Ми навели два варіанти пісні, оскільки вони не є ідентичними. За півстоліття у пісенному творі сталися певні зміни, хоча вони не вплинули на його впізнаваність. Звернімо увагу на музичні тривалості, які є удвічі меншими, а також на першу фразу, де з'явився розспів на словах «ты лишаюся», подібний до того, що був у другій фразі.

Проте обидва рукописи¹ засвідчили стабільність її тексту, як вербального, так і музичного, що важливо для джерелознавчо-текстологічних студій пісенного твору «Єгда душа от тѣла разлучается».

Приклад 2.

Пісня «Уже ты лишаюся, сладкое чадо» (ДИМ, ф. Музейський, № 1938, арк. 152 зв. – 153, приклад подано за [Spiritual Songs, 1996, с. 307])

У - же ты ли - ша - ю - ся, у - же ты ли - ша -
Лю - без - ный їи - сус хрис - те, лю - без - ный їи - сус

-ю - ся, слад - ко - е ча - до, Что сот-во - рю аз ли шен - на,
хрис - те, серд - ца от - ра - до, Гдѣ о-ный глас пре-мѣ-ни - ся,

По - гу-бив - ши дра-го-цѣн - на, С мно - гой ту - го - ю.
Бла-го-дат - на ве - се - ли - ся, Гос - подь с то - бо - ю.

Підкреслимо, що польська мелодія пісні «Юж цѣ жегнамъ, наймилший Сыну Єзусъ» у процесі адаптації зазнала трансформації, причому доволі суттєвої, у першій частині строфи. Перший рядок вірша польського тексту має 12 складів із поділом 4+8, другий рядок побудований аналогічно, тоді як церковнослов'янський текст, що також має 12 складів, поділяється інакше — 7+5. Із врахуванням повтору першої

¹ Пісня «Уже ты лишаюся, сладкое чадо», попри надзвичайну популярність, не увійшла до жодної друкованої збірки.

фрази його структура є такою — 7+7+5. Друга половина строфи в обох творах ідентична: кількість складів у двох останніх рядках дорівнює 8+8+5. Отже, кількість складів у кожній строфі пісні «Уже ты лишаюся, сладкое чадо» є такою: 7+7+5; 7+7+5; 8+8+5; 8+8+5. Як бачимо, при адаптації польської пісні була максимально згладжена нерівномірність двох частин її строфи, адже в пісні «Юж цѣ жегнамъ, наймилший Сыну Езусъ» була суттєва різниця між довжиною перших та останніх двох рядків: 4+8; 4+8; 8+8+5; 8+8+5. Втім, на музиці це позначилося мало, адже залишилося протиставлення дводольної (доволі умовно) першої частини та тридольної другої.

Приклад 3.

Пісня «Уже ты лишаюся, сладкое чадо» (НБУВ, ф. Маслова, № 49, арк. 49 зв. – 50)

У - же ты ли - ша - ю - ся, у - же ты ли - ша - ю - ся, слад - ко - е ча - до.
Лю - без - ный Ии - сус Хрис - тос, лю - без - ный Ии - сус Хрис - тос, серд - цу от - ра - до.

Что со-тво - рю аз ли-шен - на по-гу-бив - ши дра-го-цѣн - на с мно - гою ту - го - ю.
Гдѣ оный глас пре - ме - ні - ся, бла - го - дат - на - я ве - се - ли - ся, Гос - подь с то - бо - ю.

Строфа у піснях «Уже ты лишаюся, сладкое чадо» і «Єгда душа от тѣла разлучается» є повністю ідентичною, бо останній твір було створено як текстово-мелодичну контрафактуру першого, хоча обидві мелодії не є ідентичними. Наведемо пісню «Єгда душа от тѣла разлучается» за рукописом середини XVIII століття у транскрипції М. Фіндейзена (див. приклад 4), оскільки доступ до оригіналу наразі неможливий. Звернімо увагу на те, що версія М. Фіндейзена не повністю відповідає оригіналу: у другій половині строфи бракує другого рядка¹, а каданс на домінанті (натуральній (!), а не гармонічній) основної тональності *ля мінор* тривалістю лише одну восьму, є абсолютно нетиповим для барокової музики, і цілком очевидно, що після нього має бути останній акорд розв'язання в тоніку.

¹ Висловимо припущення, що його не опублікували свідомо, адже в останньому рядку строфи максимально сконцентровано староукраїнську лексику («не помнить южъ о мешканю, тяжкомъ жалю и стогнаню земнаго панства»). Це могло викликати питання у читача, чому твір, поданий як російський, містить абсолютно неросійську лексику. Можливо, саме текст твору, що сприймався як польський, підштовхнув М. Фіндейзена до думки про польське походження пісні.

Приклад 4.

Пісня «Єгда душа от тѣла разлучається» (РНБ, ф. Буслаєва, Q XIV 141,
арк. 8 зв. – 9, приклад подано за: [Финдейзен, 1929, с. 191])

1. Ег - да ду-ша отъ тѣ - ла ег - да ду-ша отъ тѣ-ла раз-лу-ча - ет-ся
2. Страхъ ве - ли-кій ви-дя-щі - е (2) у - жа-са - ет-ся

за-бы-ва - етъ при-я - те - лей, от-ца, ма - терь, же-ну, дѣ - тей и бо-гат-ство.

Порівняймо мелодичну версію Богогласника (приклад 5) із рукописним варіантом, наведеним вище, а також з її мелодичним прототипом «Уже ты лишаюся, сладкое чадо».

Приклад 5.

Пісня «Єгда душа от тѣла разлучається» (Богогласник (1790–1791), № 235)

Ег - да ду-ша отъ тѣ - ла, ег - да ду - ша отъ тѣ - ла раз - лу - ча - етъ - ся.
Страхъ ве - ли-кій ви-дя-щи, страхъ ве - ли-кий ви - дя-щи у - жа - са - етъ - ся.

За - бы - ва - етъ ро - ди - те - ли, же - ну, дѣ - ти, при - я - те - ли, вся соб - ра - ні - я.
Не пом-нить и о меш-ка-ню, в тяж-комъ смут - ку, и взды-ха-ню от раз - ста - ні - я.

Очевидною є спорідненість усіх трьох мелодій, при цьому вони не ідентичні. У рукописній версії пісні «Єгда душа от тѣла разлучається», як в її прототипі «Уже ты лишаюся, сладкое чадо», дві частини строфи мають різний метр (двудольний у першій і тридольний у другій), який у кожній частині чітко окреслений. У Богогласнику метричні відмінності максимально згладжені, а тривалість першої і другої частини майже однакова, однак при цьому відчутний більш жвавий рух у другій половині строфи. Завдяки трансформаціям мелодика пісні стає максимально плавною, майже повністю втрачаючи риси танцювальності, які були у другій половині строфи, а поступеневий рух наблизив її звучання до церковної монодії. Безумовно, ця подібність не означає ідентичності, бо метрична пульсація у другій половині строфи залишається доволі відчутною.

Звернімо увагу на ще один момент. Якщо абстрагуватися від прототипу «Уже ты лишаюся, сладкое чадо» та рукописної версії, які в співаниках записані триголосно з гармонізацією мелодії, і подивитися на богогласникову версію пісні «Єгда душа

от тѣла разлучається» як на одноголосну мелодію, ми побачимо, що завдяки закінченню кожної з двох частин на ноті *до* вона не має чіткого ладового окреслення, а, отже, її остання нота може трактуватися не як терцієвий тон *ля мінора*, а основний у *до мажорі*. Відсутність типових гармонічних кадансів та поступеневий рух мелодії у неширокому діапазоні приховують ладовий нахил пісні, без гармонізації вона може сприйматися і як мажорна, і як мінорна. Ця особливість була закладена ще в польському оригіналі, однак найповніше вона виявилася у богогласниковій версії. Саме завдяки ладовій невизначеності мелодія, яка була створена для пісні-планкту «Юж цѣ жегнамъ, наймилший Сыну Езусъ», а пізніше закріпилася за піснею «Єгда душа от тѣла разлучається», могла виконуватися з різдвяним текстом «От востока восія».

Наостанок висловимо свої міркування щодо виконання цього твору сьогодні. На жаль, пісня «Єгда душа от тѣла разлучається», колись дуже популярна, нині практично не звучить на концертах, вочевидь, через свою тематику. Її виконання може збагатити концертний репертуар, адже це один із шедеврів української пісенності, інспірований польською духовнопісенною традицією. Попри одноголосний запис, вона, вочевидь, не звучала одноголосно, тому виконувати її як монодію недовідцільно, хоча звучання без гармонічного супроводу є цілком самодостатнім. Гармонізація може бути зроблена з орієнтацією на бароковий стиль, і тоді в нагоді стане версія з російського рукопису, яку опублікував М. Фіндейзен. Однак при її використанні треба враховувати доволі серйозні зміни в мелодиці пісні «Єгда душа от тѣла разлучається», особливо у другій половині строфи. Можливий варіант, який розкриє ладові особливості богогласникової пісні, а саме її модальну природу — ладову перемінність мажору й мінору та звучання інших ладів. Органічними будуть як акапельні ансамблеві та хорові обробки, так і вокально-інструментальні версії, які відповідно до творчої інтенції виконавців підкреслюватимуть або її західноєвропейську генезу, або вкоріненість у східнохристиянську церковну традицію.

Висновки та перспективи. Пісня «Єгда душа от тѣла разлучається», що увійшла до почаївського Богогласника, є класичним зразком української духовної піснетворчості, де органічно поєдналися східнохристиянські та західнохристиянські церковні традиції. Її текст відсилає не лише до української барокової поезії з мотивами *temento mori* та *vanitas vanitatum*, а й до церковної гімнографії. Інципіт пісні взято з тексту канону, що входить до *Чину на відхід душі (Ακολουθία εἰς Ψυχorraῶδοντα)*, а її зміст сконцентовано на ключових моментах гімнографічного першоджерела, в якому зменшено вагу молитовно-благального елементу та посилено морально-повчальну спрямованість. Східнохристиянська гімнографія та українська барокова поезія є не єдиним джерелом пісні «Єгда душа от тѣла разлучається». Її мелодія має польську генезу. Пісня-планкт «Już Cię żegnam, najmilszy Synu Jezusie», яка на східнослов'янських землях була відома завдяки кириличній транслітерації «Юж цѣ жегнамъ, наймилший Сыну Езусъ» та перекладу «Уже тя лишаюся, сладкое чадо», стали її основою: «Єгда душа от тѣла разлучається» є текстово-мелодичною контрафактурою останньої, зберігши оригінальну строфіку та мелодію.

Варто відзначити той факт, що пісня «Уже тя лишаюся, сладкое чадо» не була відома на українських землях, на її текст ми не натрапляємо в українських рукописних співаниках, тоді як пісня «Єгда душа от тѣла разлучається» записана в багатьох українських рукописах, а згодом вона увійшла до Богогласника. У процесі побутування в рукописних співаниках текст пісні «Єгда душа от тѣла разлучається» не зазнав суттєвих змін. При підготовці твору до друку редактори Богогласника зробили йо-

го літературну редакцію, яка не торкнулася змісту та формальних ознак, однак ці зміни дозволяють чітко відокремити добогласникову та побогласникову версії тексту.

Тематика пісень «Уже тя лишаюся, сладкоє чадо» та «Єгда душа от тѣла разлучається» не є спорідненою, адже перша репрезентує жанр планкта і належить до пасійного циклу, тоді як друга входить до циклу пісень про смерть. Оскільки тема смерті є центральною в обох творах, саме це інспірувало автора звернутися до перекладу польського планкта як текстово-мелодичної моделі. Втім, мелодія пісні, особливо в монодійній версії, не має яскраво вираженого мінорного нахилу. Відсутність виражальних засобів, характерних для творів скорботної тематики, розширила сферу побутування: її мелодія співалася, відповідно вказівки на тон, із текстом різдвяної пісні «От востока восія». Остання відома лише по записах в ненотованих рукописах, однак в її тексті збережено строфіку, яка повністю ідентична творам «Уже тя лишаюся, сладкоє чадо» та «Єгда душа от тѣла разлучається».

Аналіз мелодичних варіантів із рукопису середини XVIII століття та Богогласника показав спорідненість мелодій пісень «Уже тя лишаюся, сладкоє чадо» та «Єгда душа от тѣла разлучається», а також виявив мелодичні трансформації, що виникли у процесі побутування, в яких спостерігаємо тенденцію до максимального уподібнення контрастних частин мелодії оригіналу. У версії пісні «Єгда душа от тѣла разлучається» з Богогласника бачимо не лише згладження контрастів, а й наближення її до звучання української церковної монодії, тим самим більш тісно пов'язуючи її з текстом, який спирається на східнохристиянську церковну гімнографію.

Пісня «Єгда душа от тѣла разлучається» вийшла з церковного репертуару і рідко звучить на концертах, оскільки для сучасної людини мотиви барокової есхатології не є актуальними. Але враховуючи високу художню цінність, варто долучати її до концертних програм у нових аранжуваннях, які підкреслюватимуть або західноєвропейську генезу її мелодії, або східнохристиянське підґрунтя тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Возняк М. Два співаники половини й третьої четвертини XVIII в. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Т. 133. Львів, 1922. С. 115–172.
2. Возняк М. З поля української духовної вірші. *Analecta Ordinis S. Basilii Magni*. Т. 1. Жовква, 1924. С. 177–232.
3. Возняк М. Матеріали до історії української пісні і вірші. Тексти і замітки. *Українсько-руський архів*. Львів, 1913. Т. IX. С. 1–240; Львів, 1914. Т. X. С. 241–480; Львів, 1925. Т. XI. С. 481–589.
4. Грушевський М. Співаник з початку XVIII в. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Т. XV. Львів, 1897. С. 1–48; Т. XVII. С. 49–98.
5. Зосім О. Л. Західноєвропейська духовна пісня на східнослов'янських землях у XVII–XIX століттях : монографія. Київ : ДАКККиМ, 2009. 204 с.
6. Зосім О. Л. Українська духовна пісня західноєвропейського походження в історичному розвитку (XVII–XX ст.) : дис. канд. мистецтвознавства : 17.00.03 — Музичне мистецтво. Київ, 2004. 207 с.
7. Кудрик Б. Огляд історії української церковної музики. Львів, 1995. 127 с. (Серія: Історія української музики. Випуск 1. Дослідження).
8. Медведик Ю. *Ad Fontes: з історії української музики XVII — поч. XX ст.: вибрані статті, матеріали, рецензії*. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2015. 617 с.

9. Финдейзен Н. Псалмы и канты XVIII века. *Очерки по истории музыки в России с древнейших времен до конца XVIII века*. Т. 2: С начала до конца XVIII века. Вып. 6. Москва – Ленинград : Госиздат, Музсектор, 1929. С. 186–206.
10. Франко І. Кам'янський богогласник 1734 р. *Зібрання творів у 50-ти томах*. Київ : Наукова думка, 1981. Т. 32. С. 336–346.
11. Яворский Ю. Два замечательных карпато-русских сборника XVIII-го в., принадлежащих Университету Св. Владимира. Описание рукописей и тексты. Киев : Типография Императорского Университета Св. Владимира Акц. О-ва печ. и издат. дела Н. Т. Корчак-Новицкого, 1909. 95 с.
12. Яворский Ю. Материалы для истории старинной песенной литературы в Подкарпатской Руси. Прага, 1934. 345 с.
13. Bogoglasnik Pěsni blagogovějnyia (1790/1791): Eine Sammlung geistlicher Lieder aus der Ukraine: Facsimilie und Darstellung: in 2 Bd. Köln; Weimar; Wien : Böhlau, 2016. Bd. 2: Jurij Medvedyk. Der Bohohlasnyk von Počajiv: das erste gedruckte ukrainische Liederbuch mit geistlichen Liedern aus dem 17. und 18. Jahrhundert. VIII, 431 S. (Bausteine zur slawischen Philologie und Kulturgeschichte. Neue Folge: Reihe B: Editionen; Bd. 30, 2).
14. Die Liederhandschrift F 19-233 (15) der Bibliothek der Litauischen Akademie der Wissenschaften / Eine kommentierte Edition von Dieter Hubert Stern. Köln; Weimar; Wien : Böhlau Verlag, 2000. 767 S. (Bausteine zur slawischen Philologie und Kulturgeschichte. Neue Folge: Reihe B: Editionen; Bd. 16).
15. Euchologion sive Rituale Graecorum. Opera R. P. Jacobi Goar, Parisini, Ordinis FF. Prædicatorum, S. Theologiæ Lectoris. Editio secunda. Venetiis : Ex Typographia Bartholomei Javarina, 1730. 735 p.
16. Spiritual Songs in Seventeenth-Century Russia. Edition of the MS 1938 from Muzejnoe Sobranie of the State Historical Muzeum of Moscow (GIM) / Transcribed and Edited by Olga Dolskaya. Editorial note by Hans Rothe. Köln; Weimar; Wien : Böhlau Verlag, 1996. XLIX, 370 S. (Bausteine zur Slavischen Philologie und Kulturgeschichte: Reihe B, Editionen; Bd. 4).

REFERENCES

1. Vozniak, M. (1922). Dva spivanyky polovyny i tretoi chetvertyny XVIII v. [Two songbooks of the half and the third quarter of the 18th century]. In: *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka* [Notes of the Shevchenko Scientific Society]. Lviv, Vol. 133, pp. 115–172 [in Ukrainian].
2. Vozniak, M. (1924). Z polia ukrainskoï dukhovnoï virshi [From the field of Ukrainian spiritual verse]. In: *Analecta Ordinis S. Basilii Magni*, Vol. 1. Zhovkva, pp. 177–232 [in Ukrainian].
3. Vozniak, M. (1913, 1914, 1925). Materiialy do istorii ukrainskoï pisni i virshi. Teksty i zamitky [Materials for the history of Ukrainian song and verse. Texts and notes]. In: *Ukrainsko-ruskyi arkhiv* [Ukrainian-Ruthenian Archive]. Lviv, Vol. IX, pp. 1–240; Vol. X, pp. 241–480; Vol. XI, pp. 481–589 [in Ukrainian].
4. Hrushevskiy, M. (1897). Spivanik z pochatku XVIII v. [Songbook from the beginning of the 18th century]. In: *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka* [Notes of the Shevchenko Scientific Society]. Lviv, Vol. XV, pp. 1–48; Vol. XVII, pp. 49–98 [in Ukrainian].
5. Zosim, O. L. (2009). Zakhidnoievropeiska dukhovna pisnia na skhidnoslovianskykh zemliakh u XVII–XIX stolittiakh [Western European spiritual song in the Eastern Slavonic lands in the 17th–19th centuries]. Kyiv: DAKKKiM, 204 p. [in Ukrainian].
6. Zosim, O. L. (2004). Ukrainska dukhovna pisnia zakhidnoievropeiskoho pokhodzhennia v istorychnomu rozvytku (XVII–XX st.) [Ukrainian spiritual song of Western European origin in his-

torical development (17th–20th centuries)]. Manuscript of dissertation work for gaining the degree of the Candidate of Art Criticism by specialty 17.00.03 Music Art. Kyiv, 207 p. [in Ukrainian].

7. Kudryk, B. (1995). *Ohliad istorii ukrainskoi tserkovnoi muzyky* [Overview of the history of Ukrainian church music]. Lviv, 127 p. (Series: History of Ukrainian Music. Issue 1. Research) [in Ukrainian].

8. Medvedyk, Yu. (2015). *Ad Fontes: z istorii ukrainskoi muzyky XVII — poch. XX st.: vibra-ni statii, materialy, retsenzii* [Ad Fontes: from the history of Ukrainian music of the 17th – early 20th centuries: selected articles, materials, reviews]. Lviv: LNU im. Ivana Franka, 617 p. [in Ukrainian].

9. Findeizen, N. (1929). *Psalmi i kanty XVIII veka* [Psalms and kants of the 18th century]. In: *Ocherki po istorii muzyki v Rossii s drevneishikh vremen do kontsa XVIII veka* [Essays on the history of music in Russia from ancient times to the end of the 18th century], Vol. 2: *S nachala do kontsa XVIII veka* [From the beginning to the end of the 18th century]. Issue 6. Moskva – Leningrad: Gosizdat, Muzsektor, pp. 186–206 [in Russian].

10. Franko, I. (1981). *Kamianskyi bohohlasnyk 1734 r.* [Kamianka's Bogoglasnyk of 1734]. In: *Zibrannia tvoriv u 50-ty tomakh* [Collected works in 50 volumes], Vol. 32. Kyiv: Nauk. dumka, pp. 336–346 [in Ukrainian].

11. Yavorskyi, Yu. (1909). *Dva zamechatelnykh karpato-russkikh sbornika XVIII-go v., prinadlezhashchikh Universitetu Sv. Vladimira. Opisanie rukopisei i teksty* [Two remarkable Carpatho-Ruthenian collections of the 18th century, belonging to the University of St. Vladimir. Description of manuscripts and texts]. Kyiv: Tipografiia Imperatorskogo Universiteta Sv. Vladimira Akts. O-va pech. i izdat. dela N. T. Korchak-Novitskogo, 95 p. [in Russian].

12. Yavorskyi, Yu. (1934). *Materialy dlia istorii starinnoi pesennoi literatury v Podkarpatskoi Rusi* [Materials for the history of ancient song literature in Subcarpathian Rus]. Praha, 345 p. [in Russian].

13. *Bogoglasnik Pěsni blagogovějnyia (1790/1791): Eine Sammlung geistlicher Lieder aus der Ukraine: Facsimilie und Darstellung: in 2 Bd.* (2016). Köln; Weimar; Wien: Böhlau. Bd. 2: Jurij Medvedyk. *Der Bohohlasnyk von Počajiv: das erste gedruckte ukrainische Liederbuch mit geistlichen Liedern aus dem 17. und 18. Jahrhundert.* VIII, 431 S. (Bausteine zur slawischen Philologie und Kulturgeschichte. Neue Folge: Reihe B: Editionen; Bd. 30, 2) [in German, Ukrainian].

14. Stern, D. H. (Ed.). (2000). *Die Liederhandschrift F 19-233 (15) der Bibliothek der Litauischen Akademie der Wissenschaften / Eine kommentierte Edition von Dieter Hubert Stern.* Köln; Weimar; Wien: Böhlau Verlag, 767 S. (Bausteine zur slawischen Philologie und Kulturgeschichte. Neue Folge: Reihe B: Editionen; Bd. 16) [in German].

15. Goar, J. (Ed.). (1730). *Euchologion sive Rituale Graecorum. Opera R. P. Jacobi Goar, Parisini, Ordinis FF. Prædicatorum, S. Theologiæ Lectoris Editio secunda.* Venetiis: Ex Typographia Bartholomei Javarina. 735 p. [in Greek and Latin].

16. Dolskaya, O. (Ed.). (1996). *Spiritual Songs in Seventeenth-Century Russia. Edition of the MS 1938 from Muzejnoe Sobranie of the State Historical Muzeum of Moscow (GIM).* Köln; Weimar; Wien: Böhlau Verlag, XLIX, 370 S. (Bausteine zur Slavischen Philologie und Kulturgeschichte: Reihe B, Editionen; Bd. 4) [in English].

OLGA ZOSIM

Zosim, Olga – Doctor of Art Criticism habil., Professor, Professor at the National Academy of Culture and Arts Management (Kyiv, Ukraine)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7546-094X>

olgazosim70@gmail.com

DOI: 10.31318/2522-4190.2025.144.347573

SONG FROM THE BOHOHLASNYK «WHEN THE SOUL IS SEPARATED FROM THE BODY»: SOURCES AND TEXTUAL ASPECTS

Relevance of the study. Among the works of the Bohohlasnyk, one of the most popular is the song “When the soul is separated from the body”. It was known to Ukrainian believers even before the Bohohlasnyk was published, thanks to its widespread circulation in manuscript songbooks. Due to its theological, literary and musical value, the song was included in the first Ukrainian cantional, which is the Pochaiv edition, and thanks to this it became part of the national spiritual song canon.

The purpose of the article is to conduct a comprehensive study of the song “When the soul is separated from the body” in its historical path from the original source to the codified version in the Bohohlasnyk. **The methodological basis** of the article was, in addition to source-meaning-textual methods, historical-cultural, analytical, comparative and heuristic methods, which made it possible to comprehensively consider different versions of the song “When the soul is separated from the body” and trace its textual and melodic transformations in historical dynamics.

The results and conclusions. The text of the song “When the soul is separated from the body” refers not only to Ukrainian baroque poetry with motifs of memento mori and vanitas vanitatum, but also to church hymnography. The incipit of the song is taken from the text of the canon included in the Order of the Departure of the Soul (Ακολουθία εἰς Πυρροπαγοῦντα), and its content is concentrated on the key moments of the hymnographic primary source, at the same time the author strengthens the moral and instructive orientation. The melody of the song “When the soul is separated from the body” has Polish origins. The work is a textual and melodic contrafactum of the song “I am already leaving you, sweet child”, which is an adapted translation of the Polish planctus song “Już Cię żegnam, najmilszy Synu Jezusie”. When preparing the work for publication, the editors of the Bohohlasnyk made a literary revision of it, which did not affect the content and formal features, however, these changes a clear separation the pre-Bohohlasnyk and post-Bohohlasnyk versions of text. The themes of the songs “I am already leaving you, sweet child” and “When the soul is separated from the body” are not related, but since the theme of death is central in both works, it was this that inspired the author of the latter to turn to the translation of the Polish planctus as a textual and melodic model. The analysis of melodic variants from the mid-18th century manuscript and the Bohohlasnyk showed the kinship of the melodies of the songs “I am already leaving you, sweet child” and “When the soul is separated from the body”, and also revealed melodic transformations that arose in the process of existence, in which we observe a tendency to maximally assimilate the contrasting parts of the melody of the original. In the version of the song “When the soul is separated from the body” from the Bohohglasnyk, we see not only a smoothing of contrasts, but also its approximation to the sound of Ukrainian church monody, thereby more closely linking it with the text, which is based on Eastern Christian church hymnography.

Keywords: European and Ukrainian musical art of the 17th – 18th centuries, spiritual song, Eastern Christian hymnography, manuscript songbooks, Bohohlasnyk, musical source studies, musical textology, musical genre.

Стаття надійшла до редакції 08.11.2025
Отримано після доопрацювання 18.11.2025
Прийнято до друку 27.11.2025